

Marija Panić¹

UDC 821.133.1(71)-31.09 Atwod M.

Originalni naučni rad

Primljen: 15.05.2025.

Prihvaćen: 19.06.2025.

O EKOCIDU U SAVREMNOJ KNJIŽEVNOSTI: *SLUŠKINJINA PRIČA* MARGARET ATVUD, *LE KLEZIOOVA ALMA* I *ŠEFERVILSKI TAROT* FELIČE MIHALI

APSTRAKT: U radu se razmatra prikaz značaja zdravog ekosistema, kao i njegova degradacija i ekocid kao krajnji stadijum te degradacije, u nekoliko dela savremene francuske i frankofone književnosti (Ž. M. G. Le Klezio, Alma, i F. Mihali, *Šefervilski tarot*), kao i kod čuvene kanadske spisateljice Margaret Atvud (*Sluškinjina priča*, *Zaveštanja*). U radu se daje i dijahroni prikaz zastupljenosti brige o životnoj sredini u francuskoj književnosti, kao i u savremenoj popularnoj kulturi. Analizom sadržaja datih romana zaključujemo da degradacija i uništenje životne sredine ostavljaju duboke posledice kako na prirodu, tako i na stanovništvo i pojedince.

KLJUČNE REČI: *ekocid, francuska književnost, Žan-Mari Gistav Le Klezio, Feliča Mihali, Margaret Atvud*

1. Pojam *ekocid* i njegovo prisustvo u savremenoj kulturi

Kao jedan od najvećih i najslabije rešivih problema savremenog društva – odnos prema životnoj sredini i njena devastacija predstavljaju značajnu inspiraciju umetnika i poziv za delanje aktivista. Kao neslavna „kruna“ potencijalno trajnog razaranja prirode javio se pojam *ekocid*

¹ Doc. dr Marija Panić, Katedra za romanistiku, Filološko-umetnički fakultet Univerziteta u Kragujevcu, ORCID iD 0000-0003-1458-5583, marija.panic@filum.kg.ac.rs.

kao krajnji stadijum njene degradacije. Ovaj termin popularizovan je od sedamdesetih godina XX veka. Nezavisni panel stručnjaka za pravnu definiciju ekocida definiše ga kao „protivzakonita ili namerna dela počinjena sa znanjem da postoji značajna verovatnoća da će doći do ozbiljnog i obimnog ili dugotrajnog oštećenja životne sredine kao posledica tih dela“ (Stop Ecocide International, 2021). Program UN za životnu sredinu (UNEP) ističe da od 2021. postoji pravna borba da se ekocid posmatra kao krivično delo u međunarodnom pravu, zajedno sa krivičnim delima zločinima protiv čovečnosti, genocidom i agresijom (UNICRI, 2012). Godine 2024. u Krivični zakonik Belgije uvedena je odredba da je ekocid zločin međunarodnih razmera (Stop Ecocide International, 2025).

Na temu ekocida, kao značajnu temu koja uznemirava širu javnost, nailazimo u nekim delima popularne kulture nastalim krajem prošlog i tokom ovog veka, od kojih su neka doživela veliku popularnost. Tako, u pesmi „Na Zapadu ništa novo“ (album *Mrtva priroda*, objavljen 1981. godine), rok pesnik Borisav Bora Đorđević izgovara „fabrike truju okolinu“, dok u muzičkom spotu on i članovi grupe nose gas-masku. Spominje se da je ovu pesmu sastavio čitajući naslove iz novina, a ukazujući, uz njemu svojstven humor i društvenu satiru, na goruće probleme tadašnjeg (ispostaviće se i sadašnjeg) društva. Poznato je da rok muzika traži socijalnu pravdu i skreće pažnju na goruće probleme savremenog društva (Gajić 2021, Dilan 2024), što ova pesma i potvrđuje ukazujući upravo na zagađenje kao na jedan od glavnih problema još s početka davnih osamdesetih, a prema čemu društvo ipak pokazuje pasivnu reakciju. Potom, planetarno popularan film „Apokalipto“ (Apocalypse, 2006) reditelj Mel Gibson (Mel Gibson) započinje citatom velikog istoričara i filozofa, Vila Djuranta (Will Durant), koji govori o tome da velike civilizacije padaju tek kada su uništene iznutra², ukazujući time na opasnost od uništavanja prirode i nenamenskog odnosa prema radnoj snazi u vidu strahovitog zagađenja kome su ratnici iz prašume bili izloženi; jedna od tema je i prinošenje ljudskih žrtava. Veliki i traumatični deo filma posvećen je upotrebi ljudi otetih iz plemena u prašumi na radu u nezdravim uslovima u gradu.

² A great civilization is not conquered from without until it has destroyed itself from within.”

Možda je u ovom smislu najjasnije artikulisan film „Mutne vode“ (Dark Waters) iz 2019. godine koji govori o istinitom događaju o kome je pisao „Njujork Tajms“ (Rich, 2016), o sudskom procesu koji je advokat Robert Bajlot (Robert Bilott) dobio protiv giganta hemijske industrije „Dipon“ (DuPont), proizvođača teflona, i nagodbama (u vrednosti koja prevazilazi 753 milijarde dolara), budući da je ova velika korporacija neadekvatno odlagala otpad i ugrožavala zdravlje ljudi, ali i okolinu. Film govori o pravnoj borbi i svim njenim izazovima, kao i o poslovima koje korporacije vode ne obazirući se ni na zdravlje svojih zaposlenih, niti stanovništva, kao ni na životnu sredinu. U tom smislu, film je izuzetno ilustrativan, dokumentuje takođe podatke o ireverzibilnom hemijskom zagađenju – neka sintetička jedinjenja ne mogu se, naime, eliminisati iz organizma.

Turobnu situaciju izmene i ugroženosti ekosistema i apsolutnog nesnalaženja u tome možda najbolje ilustruje odlomak iz priče Davida Albaharija „Učenje ćirilice“ u kojoj se autodijegetički (potencijalno i autobiografski) narator, imigrant u Kanadi, sprijateljuje sa starosedeocem koga sreće i saznaje nešto o njegovoj porodičnoj i plemenskoj istoriji (zbirka *Drugi jezik*, objavljena 2003. godine):

„Olujni Oblak i ja sedimo u biblioteci. Pred nama se nalazi gomila knjiga o severnoameričkim Indijancima. Olujni Oblak mi pokazuje fotografiju Kroufuta, najvećeg poglavice Siksa. Na njoj se vide Kroufut, verovatno njegova žena, te osmoro dece. Fotografija je snimljena 1884, piše u legendi ispod slike, a u narednih šest godina skoro svi od njih su poumirali od tuberkuloze i drugih bolesti, uključujući Kroufuta. Zamišljam sve te bolesti, sve te brze i spore smrti, reči zakovitlane u bunilu, gubljenje nade, odsustvo utehe, ogromnu preriju koja odjednom više ne nudi nikakvu zaštitu. Mogao si da sedneš na najbržeg konja i da jašeš sve dok se ne sruši od iscrpljenosti, kaže Olujni Oblak, a opet ne bi mogao da pobegneš od bolesti. I to je, nastavlja on, najstrašniji užas koji je beli čovek doneo sa sobom, ta mogućnost da ubija na blizinu i daljinu, i kad je tu i kad ga nema. Mi se nismo bojali smrti, kaže Olujni Oblak, ali to se odnosilo na časnu smrt, smrt u boju ili od rane ili pak od starosti, kada se telo vraća stvoritelju, a sada smo morali da se suočimo sa smrću koja je ubijala samo ubijanja radi,

kao da uživa u tome. Olujni Oblak začuta, spusti dlanove na sto. Napolju pada sneg“ (str. 235–236).

Akcentat pisaca i humanističkih nauka upućen je ka emotivnim posledicama, kao i, šire posmatrano, na mentalno zdravlje, što je izmicalo zahuktalom kapitalizmu.

U analitičkom prikazu čovekovog dejstva na životnu sredinu, kao i o kritičkom stavu prema tome, prednjači svakako književna produkcija naučnofantastičnog žanra, veoma prisutna u proteklih nekoliko decenija, a koja zaslužuje detaljniji prikaz i analizu u zasebnom radu³. U ovom radu ćemo se, nadalje, baviti nekim popularnim delima skorijim po nastanku u francuskoj, frankofonoj i kanadskoj anglofonoj književnosti, koja takođe u prvi plan stavlja degradaciju okoliša i njene posledice i koja aktivno pozivaju na razmišljanje o tome.

2. O ekocidu u francuskoj i frankofonim književnostima: Le Klezioova *Alma* i Šefervislki tarot Feliče Mihali

U književnosti na francuskom jeziku, ideja o značaju ekosistema javila se veoma rano. Naime, još u francuskoj srednjovekovnoj junačkoj pesmi (*chanson de geste*) „Putovanje Karla Velikog u Jerusalim i Carigrad“ (*Le Voyage de Charlemagne à Jérusalem et à Constantinople*)⁴, nastaloj sredinom XII veka, postoji ideja o tome da je nenadoknativ, a samim tim i najviše strašan, gubitak ekosistema. Ovaj komični spev prikazuje suparništvo Franačke i Vizantije⁵, bezazleno se podsmevajući

³ O statusu naučnofantastičnog žanra u kvebečkoj književnosti, na primer, i o njenoj popularnosti poslednjih nekoliko decenija može se konsultovati izvor Beaulieu, 2018. Popularni su, na primer, romani J. D. Kurtneš, *Aquariums* (2019) i Andréa Renaud-Simard, *Le livre ardent* (2021).

⁴ Ova, komična, junačka pesma poznata je i pod nazivom „Hodočašće Karla Velikog“ (*Le Pèlerinage de Charlemagne*).

⁵ Kao razvijeno i tehnološki napredno carstvo, takođe i udaljeno, Vizantijsko carstvo privlačilo je neki vid kritičkog razmatranja od strane zapadnog srednjeg veka. U tom pravcu se može čitati i čuvena srednjovekovna poslanica „Pismo prezvitera Jovana“ (*La lettre du prêtre Jean*), koja opisuje velelepni Istok i koja

Karlu Velikom i njegovim vitezovima (čija junačka dela su u drugim pesmama ovoga žanra slavljena), a istovremeno ističući njihovu veru i prostodušnost. Tako, u nadmetanju Karla Velikog i franačkih velmoža, sa jedne, i vizantijskog cara Hugona Moćnog, sa druge strane, posle čuvene scene hvalisanja Franaka («la scène des gabs»), Vizantinci primoravaju Franke da sve ono čime su se hvalili i ostvare. Bog im pristupa u pomoć, ali Vizantinci ne posustaju, i pored neverovatnih podviga Franaka koji prevazilaze granice mogućeg; prelomni momenat je kada su se reke, po nalogu jednog franačkog viteza, izlile iz korita i izazvale velike poplave, a car sa svitom bio prinuđen da se spasava na vrhu zamka (lese XLVII–XLIX):

„A slavni Gospod na nebesima sazda čudesa
te se sva ogromna reka izli iz svog korita
i svi videše kako poteče preko polja,
uđe u grad i napuni podrume
i ljudstvo kralja Hugona dobro pokvasi.
Kralj se ipak uspe, bežeći, na najvišu kulu“ (st. 774–779).

Kako je ovo bilo najjače iskušenje kome su bili izloženi Vizantinci, i pored brojnih čudesa koja su im Franci neposredno pre toga priredili (kojima su nadmašivali zakonitosti prirode), oni tek ovde ovde kapituliraju i priznaju primat Francima, pošto se priroda ne da ukrotiti.

Koliko god da je drevan i poučan, ovaj primer nije imao onoliko odjeka koliko Ronsarova elegija „Protiv drvoseča gatsinske šume“ («Élégie contre les bûcherons de la forêt de Gâtine») (Ronsard, str. 57–58), objavljena u *Elégies, mascarades et bergeries* 1565. godine. U ovoj lepoj renesansnoj pesmi, napisanoj bogatim i tečnim Ronsarovim pesničkim izrazom, tuga zbog uništenja šuma izražena je prikazom praznine zbog nestanka faune i flore, zbog gašenja prirodnih pojava (vetra, prikazanog kao Zefir), kao i prikazom patnje mitoloških bića (Eho, silvena, satira, nimfi). Ronsar poziva drvoseče da obustave svoj posao jer se ispod kore drveta nalaze nimfe koje će prokrvariti i čudi se kako ih oni sami ne vide ukazujući tako na neizrecive lepote šuma. Ova pesma imala je dosta odjeka i u likovnoj umetnosti, na primer postala je inspiracija za

se može doživeti kao antivizantistički pamflet (Gosman, 1982).

sliku Gabrijela Gea (Gabriel Guay), francuskog priradnika akademizma iz XIX veka, „Dželatni šume“ (« Les Bourreaux des bois »).

Takođe, veoma značajna su i „Pisma“ gospođe de Sevinje (Sevinje, 1953) u kojima se na više mesta spominju blagodeti prirode⁶. Međutim, u pismu napisanom 27. maja 1680. godine koje je upućeno kćerki, gospođi de Grinjan, ova predstavnica epistolarne književnosti klasicizma oplakuje seču šume i prikazuje je kao zločin. Naime, njen sin je dao da se poseče zabran kako bi nadoknadio dugove; novac je ipak ubrzo potrošio a ostala je pustoš koju spisateljica ovako opisuje:

« Toutes ces dryades affligées que je vis hier, tous ces vieux sylva-
ins qui ne savent plus où se retirer, tous ces anciens corbeaux éta-
blis depuis deux cents ans dans l'horreur de ces bois, ces chouettes
qui, dans cette obscurité, annonçoient, par leurs funestes cris, les
malheurs de tous les hommes ; tout cela me fit hier des plaintes
qui me touchèrent sensiblement le cœur ; et que sait-on même si
plusieurs de ces vieux chênes n'ont point parlé, comme celui où
étoit Clorinde ? Ce lieu étoit un luogo d'incanto, s'il en fut jamais
: j'en revins toute triste ; le soupé que me donna le premier prési-
dent et sa femme ne fut point capable de me réjouir » (Mme de
Sévigné, s. a.)⁷

U duhu poetike klasicizma, koji je oslanja na antiku (Vitanović, 1971), ona prirodu prikazuje opisujući mitološka bića (drijade, silvene). Takođe, ona posvećuje pažnju emotivnoj dimenziji gubitka šume

⁶ O značaju prirode u pismima gospođe de Sevinje upućenoj kćerki, v. Dimitrijević, 1953, str. 18.

⁷ „Sve one tužne drijade koje videh juče, svi oni stari silveni koji nisu znali kuda se mogu povući, svi ti drevni gavranovi koji već dve stotine godina obitavaju u strahoti ovih šuma, sve te kukumavke koje, u tmuni, najavljivahu svojim turobnim kricima nesreću ljudskog roda; sve to jadikovalo je oko mene toliko snažno da mi duboko dirnu srce; i ko može reći da mnogi od tih starih hrastova nisu progovorili, kao onaj u kome beše Klorinda? Ovo mesto beše pravi *luogo d'incanto*, ako takvih ima: vratih se otuda sva tužna; ni večera kod predsednika suda i njegove supruge nije nikako mogla da me razveseli“ (Naš prevod; naime, ovo pismo nije ušlo u izbor R. Dimitrijevića (De Sevinje, 1953)).

– njena tuga je toliko velika da čak ni društveni događaj kojem bi inače pridala veliki značaj⁸ ne uspeva da razgoni prazninu izazvanu gubitkom ovog ekosistema.

U novijoj književnosti, ekocid i njegove posledice postaju značajna i veoma vidljiva tema, štaviše stavlja se u prvi plan problematika uništenja životne sredine. Tako, francusko-mauricijski nobelovac Žan-Mari Gistav Le Klezio (Jean-Marie Gustave Le Clézio) govori o ostrvu sa koga potiče i o njegovoj kolonijalnoj i ekološkoj istoriji.

Centralno, ali neslavno mesto, u romanu „Alma“ zauzima opsežan opis izumrle ptice dodo (*Raphus cucullatus*, prema Lineovoj binominalnoj nomenklaturi), endemske za ostrvo Mauricijus, a posle i nestajanja ove vrste⁹. Le Klezio je ovo istakao i temeljno opisao kako bi prikazao do koje mere neznanje i bahatost izazivaju nepovratne procese i trajne posledice, što utiče na buduće generacije i izaziva nelagodu i grižu savesti. Naime, glavni junak, Žeremi Felsen (Jérémie Felsen), potomak kolonizatora ostrva, posvećen je istraživanju ptice i njenih ostataka, štaviše progonjen je njenom sudbinom i željom da što više o njoj sazna. Iz knjige saznajemo mučnu priču o dolasku portugalskih i holandskih mornara na ostrvo u XVI i XVII veku, kao i njihov bahat odnos prema ovoj ptici nenaviknutoj na predatore. Naime, oni su lako ubijali drvenim motkama dodoa – veličine veće guske¹⁰. Stoleće i po nakon dolaska kolonizatora, ptica je izumrla, ne samo usled ubijanja radi mesa, već i zbog dolaska drugih vrsta koje su ugrozile njen opstanak (svinje, pacovi, majmuni). Ukratko, čovekov dolazak na ostrvo Mauricijus izmenio je ekosistem u potpunosti, istrebljena je najmanje ova vrsta i trajno poremećena postojeća prirodna ravnoteža. Potonji naraštaji zbog toga pate,

⁸ Poređenja radi, u pismu od 21. februara 1689, u kome prikazuje izvođenje Rasinove Jestire (*Esther*) na San-Siru, ona analizira komad, ali i celokupni mondenski kontekst pozorišne predstave, kojoj prisustvuje i kralj. O salonskom životu, kao inspiraciji ove spisateljice, v. Dimitrijević, 1953, str. 7–11.

⁹ Značaj dodoa za ovaj roman istaknut je i paratekстом u srpskom izdanju: naime, na naslovnoj strani romana prikazana je ilustracija ove ptice.

¹⁰ O odnosu kolonizatora prema ovoj ptici posvećeno je poglavlje „Poslednje putovanje“ ovoga Le Klezioovog romana (str. 243–256). Na osnovu izvora kojima autor izražava zahvalnost (str. 297–298), vidljivo je da se posvetio proučavanju ove ptice.

ali to svakako neće vratiti ovu davno izumrlu pticu koja je u savremenoj popularnoj kulturi postala neslavni simbol raznovrsnosti izumrlih vrsta¹¹.

Navedimo jedan primer orijentacije autodijegetičkog pripovedača, glavnog junaka priče, ka istraživanju ove ptice, kao i celokupnog ostrva, njegove kolonijalne istorije i uopšte uzev, odnos junaka prema savremenom Mauricijusu, već na prvim stranicama romana:

„I dalje mi je okrugli kamen¹² u desnoj ruci. Mislim: Gde si, dodo? Uzvikujem čak i njegovo ime, pošto izgleda da je to način njegovog oglašavanja, duboko i škriputavo gukanje, šum kamenja što se kotrlja o jarugu, ili možda krčanje belog kamena u njegovom ždrelu: DODODOdodo!... Čekam, savijen napred, s čelom na kolenima. Ne znam šta čekam, odavno čekam taj trenutak, od detinjstva, pritiskao sam beli kamen na obraz i zatvarao oči. Nešto veoma drevno ulazi u mene kroz kožu lica, kroz zatvorene kapke, nešto što me hrani i kruži u mojoj krvi, daje mi ime, mesto rođenja, prošlost, jednu istinu...“ (str. 33).

Le Klezio nas podseća da snažan, ako ne i ključni element uspostavljanja identiteta ne samo ove ostrvske države, već i ličnog identiteta, ima priroda, kao i odnos prema njoj; ova izumrla ptica je, čini se, simbol nespojivosti kolonijalne gramzivosti i neplanskog nastupanja, sa jedne strane, i bogatstva nekada bujne, a svakako nezaštićene prirode, sa druge strane¹³.

Slično, iz perspektive potrebe za analizom društva i faktuelnim prikazivanjem stvarnosti, nastupa kvebečka spisateljica rumunskog porekla Feliča Mihali (Felicia Mihali) u romanu „Šefervilski tarot“ (Le Tarot de Cheffersville) objavljenom 2019. godine. Ovaj roman sadrži autobi-

¹¹ Kao primer, navedimo sajt <https://www.thedodo.com/>, popularan i na društvenim mrežama, posvećen ljubiteljima životinja, nazvan po ovoj ptici.

¹² Tzv. stomakni kamen ptice dodo od kojeg se, po legendi, rađalo drvo *Sideroxylon grandiflorum*, tj. željezno drvo s velikim listovima, a koji je glavni junak dobio od svog oca (v. Le Klezio, 2017 str. 26–27) (prim. M. P.).

¹³ Preporučili bismo sledeće članke o ovom romanu: Novaković, 2020; Arsenijević Mitrić, 2023 (rezime sa konferencije), kao i integralni članak Jelene Arsenijević Mitrić koji je u pripremi za štampu.

ografske elemente; štaviše, autorka ga u epitektu, na naslovnoj stranici, određuje kao „doku-roman“ (*fr.* « docu-roman »), ukazujući time koliko na autobiografsku, toliko i na dokumentarnu dimenziju dela: ono pretenduje, naime, ne samo da svedoči o doživljajima glavne junakinje, već i o objektivnim okolnostima koje je okružuju. Podsetimo, naime, da je, kao i glavna junakinje Ogista (Augusta), i spisateljica F. Mihali stanovala u frankofonoj Kanadi i predavala srednjoškolcima. Ovaj roman je upravo pisano svedočanstvo o realnosti sa kojom se ona susretala tokom boravka u Kanadi.

Gradić o kom govori u ovom romanu naziva se Šefervil, što je svakako povezano sa rudarskim mestom iste zvučnosti (Shefferville) u Kvebeku (Reiter, 2020). Rudnik je zatvoren, te je grad ostao dosta pust, nastanjen samo četvrtinom dotadašnjeg broja stanovnika. Njime vladaju opšta nezainteresovanost i apatija, kao i animozitet prema strancima, što je posledica kolonijalizma – prema belim došljacima evropskog porekla vlada opšte nepoverenje u ovom mestu nastanjenom pretežno starosedelačkim stanovništvom (Inu-Aimun). Autorka romana u stvari analizira posledice postojanja rezidencijalnih škola (*eng.* residential schools, *fr.* écoles résidentielles), surove prakse koja je postojala u XIX i XX veku¹⁴, a koja je, radi delotvornije asimilacije, decu domorodačkog porekla odvodila iz porodica i školovala na engleskom ili francuskom jeziku, bez mogućnosti da odrastaju u sopstvenoj porodici, da se služe sopstvenim maternjim jezikom, niti da usvoje mnoga znanja i običaje sopstvenog naroda¹⁵. Ova kulturocidna praksa prekinuta je tek u poslednjoj deceniji dvadesetog veka, uprkos tome što su se aktivisti borili za reafirmaciju starosedelačkih kultura još od sedamdesetih godina prošlog veka.

Proučavaoci kulture i običaja starosedelačkih naroda Kanade ističu da su se oni osećali kao celina sa prirodom (Martin, 2010; Vaudrin-Charrette, 2015; Beauclair, 2018). Uopšte uzev, ovo potvrđuju i njihovi mitovi, kao i stvaralaštvo savremenih pisaca starosedelačkog porekla.

¹⁴ Kanadske rezidencijalne škole postale su obavezne 1894. godine; gasile su u drugoj polovini XX veka, a poslednja je zatvorena 1997. godine.

¹⁵ O starosedelačkim narodima Kanade može se konsultovati prvi broj „Filološkog pregleda“ za 2025. godinu (u štampi).

Spomenućemo Žozefin Bakon (Joséphine Bacon) koja piše paraleleno na inu-aimun i francuskom jeziku. Česti motivi njihovih mitova i priča jesu tundra, lišajevi, irvasi i slično (Vaudrin-Charrette, str. 155). Lišavanje autohtonih naroda tako prisnog odnosa sa prirodom, znanja koja su još iz drevnih vremena imali o njoj, kao i trajna izmena pejzaža, u smislu njihovog zatvaranja u rezervate, a potom i u gradove, svakako je na njih imalo efekat ekocida, na šta podseća i navedena literatura.

Autorka možda najjasnije prikazuje efekte degradacije ekosistema kroz depresiju kojoj su izloženi adolescenti, ali i stariji članovi porodice. Odrazi te patnje su veoma zastupljena toksikomanija kod svih generacija, nezainteresovanost za obrazovanje, nepoverenje u strance i samoubištvo kao ekstremni izraz. Potresna je scena kada na časovima prevencije suicida učenici ispovedaju porodične priče o članovima koji su na taj način izgubili život (str. 198–199). Iako Ogista ne razume jezik starosedelačkog stanovništva na kom se odvija ova radionica, iz gestikulacije joj je jasno o čemu je reč.

Osećaj opšte bezizlasnosti veliki je deo prikaza sociološkog konteksta ovoga romana, ali autorka vispreno, kao pouzdan osmatrač i pedagog, otkriva i prikazuje i nešto drugo: dijalog je moguć, ali ga vlasti ne dozvoljavaju¹⁶. Kada je reč o životnoj sredini i mogućnosti života u potpunom saglasju sa prirodom, u skladu sa kulturom starosedelačkog stanovništva, čini se da je to zauvek nestalo. Roman Mihalijeve disecira stanje njihovih zajednica u manjim mestima i odnos kanadskih vlasti prema njima; iako slika nije vedra, njena jasna analiza pokazuje pravac u kome se može delovati, kao i neke lepe primere o tome kako se nelagodni jaz između starosedelačkog stanovništva i došljaka može prevazići.

¹⁶ Na primer, moguće je prilagoditi školski program potrebama starosedelačkog stanovništva (str. 161–162), izbeći stalnu godišnju promenu nastavnika obeshrabrenih malim platama (str. 239), ne odbijati stariji i iskusni kadar niskim primanjima (str. 47) i sl.

3. Problematika ekosistema u distopijskom univerzumu Margaret Atvud

Iako se u prvi plan stavlja problematika ženskih prava, a moguće i medicinske etike, problematika ekosistema nije zapostavljena kod Margaret Atvud, kao jedne od najznačajnijih kanadskih i svetskih romansi-jerki sa kraja XX i početka XXI veka. Štaviše, ona predstavlja ne samo deo mračnog dekora ove distopijske priče, već i temu za sebe, koja po-ziva na kritičko promišljanje društva i proaktivno delovanje¹⁷. U stvari, inicijalna kapisla opšteg haosa iz koga je nastala diktatura bio je ekocid. Rasvetljavanju svega toga posvećen je značajan deo „Svedočanstava“. Uzrok je bio najpre u velikom poremećaju životne sredine, o čemu go-vori tetka Lidija:

„U toj mojoj iščezloj zemlji, stanje je godinama išlo nagore. Popla-ve, požari, tornada, uragani, vetrovi, nestašice vode, zemljotresi. Suviše ovoga, premalo onoga. Infrastruktura je propadala – zašto neko nije deaktivirao te nuklearne reaktore pre nego što je bilo prekasno? Slabljenje privrede, nezaposlenost, opadanje priraštaja. Ljudi se se najpre plašili. Zatim su se razbesneli“ (Atvud, 2020, str. 83).

Ukidanje prava u Galadu išlo je uporedo sa ukidanjem prava na životnu sredinu, posedovanja bašti, čak i saksija. Prava na bilo kakav ekosistem limitirana su (str. 21, 30, 50, 283 et passim). Zapovednikova supruga ima pravo na baštu, ali su dužina boravka u njoj i motiv za to kodifikovani; čuvar Nik ima strogo opremljenu sobu u kojoj nema ni biljke; sluškinja Glenovica može samo da se seća ranijih vremena kada su išli u park, posmatrali zemlju posle kiše, imali baštu i sl.

¹⁷ Primera radi, savremeni srednjoškolski programi *Cambridge International* (<https://www.cambridgeinternational.org/>) i *IB* (International Baccalaureat) (<https://www.ibo.org/programmes/>) sadrže predmete koji imaju zahtev za analizom savremenog društva, kao i detekciju problema i usmerenje u kom pravcu delati kako bi se ta pojava umanjila. To su predmeti *Global Perspectives* i *CAS* (*Creativity, Activity, Service*) koji predstavljaju značajni deo (sedminu i osminu) kurikuluma. Slobodni smo da kažemo da Atvudova, kao da je radila vežbu za ove predmete, aktivno ističe slabosti savremene ekonomije, ljudskih prava, ekologije..., još osamdesetih godina prošlog veka.

Sa ukidanjem zdravog ekosistema javlja se obespravljanje čoveka, telo gubi slobodu:

„Ljudi su držali govore. Jedan kanadski rođak žene koja je umrla u galadskim kolonijama čisteći smrtonosnu radijaciju govorio je o robovskom radu. Vođa Udruženja preživelih iz Galadskog nacionalnog domovinskog genocida pričao je o prisilnim marševima u Severnu Dakotu, gde su ljudi bili nagirani kao ovce u ograđene sablasne gradove, bez vode i hrane [...]“ (Atvud, 2020, str. 66).

Posebno mesto u Galadu, doduše skriveno od očiju junakinja, pa samim tim i čitalaca, zauzimaju Kolonije, deponije nuklearnog otpada u koje smeštaju Ne-žene. Ovo mesto dvostruko je opasno, najpre zbog realne opasnosti od kontaminacije, a potom i zbog toga što su u pitanju kažnjeničke kolonije. U njih su slate Ne-žene, tj. neplodne žene, odnosno one koje nisu mogle biti iskorišćene saglasno ideologiji Galada. U njih su odvođene i monahinje koje su radije birale ovu kaznu nego da menjaju svoj sistem vrednosti¹⁸.

Tako su na protestu protiv Galada, koji će najaviti oslobođenje, jasno artikulisani ekološki zahtevi:

„Neka deca su dodala i zelene parole: GALAD, KLIMATSKI ZLO-TVORI! GALAD HOĆE DA SE SPRŽIMO!, sa slikama šumskih požara i mrtvih ptica, riba i ljudi. Nekoliko profesora i roditelja dobrovoljno su se prijavili da pođu sa nama kako bi bili sigurni da ćemo biti zaštićeni od nasilja“ (Atvud, 2020, str. 62–63).

¹⁸ „Ženske Molitvagancije obično služe za ovakva grupna venčanja. Muške su za vojne pobeđe. [...] Ženske su, međutim, ponekad za kaluđerice koje se odriču. Takvih je više bilo ranije, dok su ih naveliko hapsili, ali i dalje otkrivaju poneke, izvlače iz ih podzemlja, gde se kriju kao krtice. [...] Starije smesta šalju u Kolonije, ali mlađe i plodne pokušavaju da preobrate [...]. Nije im, doduše, dozvoljeno da postanu Supruge; i dalje ih smatraju preterano opasnim za tako moćan položaj. [...] Uvek imaju te modrice, uvek robijaju, pa se priča: teško popuštaju. Mnoge su odabrale Kolonije. Nijedna od nas ne želi da dobije neku od njih kao partnerku za kupovinu. Izlomljenije su nego mi; u njihovom društvu nije ugodno“ (Atvud, 2006, str. 240–241) Na progon religije u Galadu Atvudova ukazuje i na drugim mestima (na primer, str. 30, 43, 90 *et passim*).

Dakle, uzrok neljudskog odnosa prema svemu bila je upravo nebriga prema životnoj sredini, a potom je represija išla u pravcu redukcije pristupa zdravoj životnoj sredini. Atvudova tako poziva na kritičko promišljanje i blagovremeno delanje radi sprečavanja degradacije ekosistema i ekocida, i eventualnog diktatorskog ustrojstva koje bi iz takvog haosa moglo veoma lako nastati – na šta upozovara ova kanadska spisateljica.

4. Zaključak

Kao jedna od glavnih preokupacija savremene misli i savremenog obrazovanja, ekologija je, kao što smo videli, zastupljena u književnim i drugim umetničkim tvorevinama savremenog doba. Degradacija ekosistema uticala je na to da autori ovu pojavu posmatraju i analiziraju iz sinhronijske i dijahronijske perspektive, stavljajući u fokus prvenstveno njene uticaje na čoveka i na društvo, na motivaciju i snažne emocije koje ovo izaziva.

U pojedinim romanima analiziranim u radu, ekocid je u prvom planu, ili kao deo konteksta, izražen u svojoj najtežoj formi, ili pak kao degradacija ili nasilna izmena ekosistema usled ljudskog delovanja. Svakako, autori ističu opasnost koju on ima po fizičko i mentalno zdravlje stanovništva, kao i na identitet, istovremeno upozoravajući da se posveti veća pažnja brižljivijem planiranju i adekvatnom delovanju.

Literatura

- Albahari, D. (2015). *Izabrane priče*. Beograd: Čarobna knjiga.
- Arsenijević Mitrić, J. (2023). Postkolonijalno čitanje Le Kleziovog romana Alma. U *Naučni skup Antropologija književnosti, umetnosti i medija* (2023, Beograd), Knjiga apstrakata (str. 5). Beograd: Filozofski fakultet.
- Atvud, M. (2006). *Sluškinjina priča*. (G. Kapetanović prev.). Beograd: Laguna.
- Atvud, M. (2020). *Svedočanstva*. (M. Čabraja prev.). Beograd: Laguna.
- Beauchair, N. (2018). Littérature amérindienne, éthique et politique: la poétique décoloniale de Joséphine Bacon. *Studies in Canadian Literature/Études en littérature canadienne*, 43/1, 128–145.

- Beaulieu, I. (2018). Nature et évolution de la littérature de science-fiction au Québec : particularités et perspectives d'un genre qui s'impose. Preuzeto: 18. juna 2025, sa <https://revue.leslibraires.ca/articles/litteratures-de-l-imaginaire/nature-et-evolution-de-la-litterature-de-science-fiction-au-quebec-particularites-et-perspectives-d-un-genre-qui-s-impose>.
- Vitanović, S. (1971). *Poetika Nikole Boaloe i francuski klasicizam*. Beograd: SKZ.
- Dilan, B. (2024). *Filozofija moderne pesme*. (Z. Paunović prev.) Beograd: Geopoetika.
- Dimitrijević, R. (1953). Bez naslova (predgovor). U Gospoda de Sevinje. (1953). *Izabrana pisma*. (R. Dimitrijević prev.) (str. 7–20.) Beograd: Prosveta.
- Drašković (1965). *Putovanje Karla Velikog u Jerusalim i Carigrad*, kritičko izdanje, prevod, komentar, integralni rečnik Vlado Drašković. Beograd: Narodna knjiga.
- Gajić, Z. (2021). *Rok pesnik Branimir Džoni Štulić*. Beograd: Službeni glasnik.
- Gosman, M. (1982). *La lettre du prêtre Jean. Les versions en ancien français et en ancien occitan*. Groningen: Bouma's Boekhuis.
- Gospoda de Sevinje. (1953). *Izabrana pisma*. (R. Dimitrijević prev.). Beograd: Prosveta.
- Le Klezio, Ž.-M. G. (2020). *Alma*. (T. Valčić Bulić prev.). Novi Sad: Akademska knjiga.
- Martin, K. (2010). Is Inuit Literary History Possible?, *American Indian Culture and Research Journal*, 34/2, 67–80.
- Mihali, F. (2019). *Le Tarot de Cheffersville*. Montréal : Éditions Hashtag.
- Mme de Sévigné. (s. a.). *Lettres de Mme de Sévigné*. Wikisource. Preuzeto: 30. aprila 2025, sa https://fr.wikisource.org/wiki/Lettres_de_Madame_de_S%C3%A9vign%C3%A9
- Novaković, J. (19. dec. 2020). *Alma ili traganje za korenima*. Politika: Kultura umetnost nauka, str. 5.
- Reiter, J. A. (2020). *Le tarot de Cheffersville by Felicia Mihali* (review). *The French Review*, 94/1, 258–259.
- Rich, N. (6. jan. 2016). *The Lawyer Who Became DuPont's Worst Nightmare*. The New York Times Magazine. Preuzeto: 30. aprila 2025, sa <https://www.nytimes.com/2016/01/10/magazine/the-lawyer-who-became-duponts-worst-nightmare.html>
- Ronsard, P. (1961). Élégie contre les bûcherons de la forêt de Gâtine in G. Pompidou, *Anthologie de la poésie française*, Paris, Hachette, str. 57–58.

- Stop Ecocide International. (2021). June 2021: historic moment as Independent Expert Panel launches definition of ecocide. Preuzeto 30. aprila 2025, sa <https://www.stopecocide.earth/legal-definition>
- Stop Ecocide International. (2025). Belgium becomes first European country to recognize ecocide as international level crime. Preuzeto 30. aprila 2025, sa <https://www.stopecocide.earth/2024/belgium-becomes-first-european-country-to-recognise-ecocide-as-international-level-crime>
- UNICRI. (2012). Action plan on combating environmental crime. Preuzeto 30. aprila 2025, sa <https://web.archive.org/web/20160301054531/http://www.unicri.it/topics/environmental/conference/Plan%20of%20action.pdf>
- Vaudrin-Charrette, J. (2015). Reading Silenced Narratives: A Curricular Journey Into Innu Poetry and Reconciliation. *education*, 21/2, 150–170.